

Od Kochanowskiego do Facebooka. Motyw śmiertelności i nieśmiertelności w kulturze — wczoraj, dziś i jutro

Adresat zajęć: uczniowie szkoły średniej, klasa maturalna (powtórzenie), klasa I (po omówieniu trenów Jana Kochanowskiego).

Rodzaj zajęć: język polski.

Cel ogólny zajęć: Zapoznanie uczniów z ewolucją klasycznego motywu śmierci i żałoby oraz symbolicznego osiągnięcia nieśmiertelności poprzez literaturę, kulturę popularną i nowe media.

Cele szczegółowe:

Uczeń:

- powtarza wiadomości o motywie śmierci i żałoby występującym w *Trenach* Jana Kochanowskiego;
- poznaje sylwetki Jamesa Deana i innych, przedwcześnie zmarłych, młodych artystów;
- rozumie, że śmierć idola, gwiazdy w młodym wieku łączy się z budowaniem legendy na temat zmarłego w różnych przekazach medialnych i tekstach kultury;
- poznaje nowe trendy w zakresie designu funeralnego;
- ogląda i interpretuje film *Forever Young* (2012) w reż. Robina Lipo;
- przyswaja wiadomości na temat wirtualnych form żałoby.

Metody pracy: mapa myśli, dyskusja, pogadanka heurystyczna, projekcja, karta pracy.

Formy pracy: praca z całą klasą, praca indywidualna.

Środki i materiały dydaktyczne: komputer z dostępem do internetu, projektor, smartfony uczniów, wydrukowane załączniki.

Słowa kluczowe: śmierć, żałoba, nieśmiertelność, Facebook, pamięć.

Czas trwania: 2 godziny lekcyjne.

Bibliografia: P. Besson, *James Dean. Życ szybko*, Katowice 2016 • M. Czubał, *Biodra Elvisa Presleya. Od paleoherosów do neofanów*, rozdział: *Długie trwanie w popkulturze*, Warszawa 2006, ss. 122–163 • L. Kołakowski, *Mini wykłady o maxi sprawach*, rozdział: *O pogrzebach*, Kraków 2009, ss. 267–273.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

---

*Live fast, die young and leave a pretty corpse*¹ (James Dean).

1. Nauczyciel rozpoczyna zajęcia od przypomnienia *Trenów* Jana Kochanowskiego. W tym celu rozdaje uczniom kartki z narysowanym drzewem (ZAŁĄCZNIK NR 1) i prosi, aby po jednej stronie wpisali wyrazy/ zwroty, jakimi Kochanowski określa śmierć, a po drugiej epitety i porównania odnoszące się do Urszulki. Po wykonaniu zadania uczestnicy odczytują swoje propozycje, a prowadzący zwraca szczególną uwagę na rolę kontrastu, np.: smok — słowiczek, oliwka — sadownik itd. Nauczyciel podkreśla, iż nieustanne zaznaczanie kruchości dziewczynki, jej delikatności i niebywałego talentu oraz podkreślanie niesprawiedliwości śmierci jest formą upamiętnienia Urszulki, dla której ojciec tworzy aż 19 trenów. Dzięki tym właśnie tekstom Urszulka staje się niejako nieśmiertelna, żyje w pamięci kolejnych pokoleń.

2. Nauczyciel odnosi się do motta zajęć. Pokazuje zdjęcie Jamesa Deana i w wielkim skrócie przedstawia biografię aktora, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstów związanych z buntem, zagubieniem, byciem idolem oraz tragiczną śmiercią Deana. Zaznacza wyraźnie, że James Dean to aktor-ikona. Urodził się w Stanach Zjednoczonych w 1931 r., zmarł w 1955 r. Zasłynął wybitnymi kreacjami w filmach: *Na wschód od Edenu* (1955) i *Olbrzym* (1956). Jednak największą sławę przyniosła mu rola zbuntowanego nastolatka w kultowym dla pokolenia bitników, a w pewnym sensie także hippisów, *Buntowniku bez powodu* (1955). Zginął śmiercią tragiczną w wieku 24 lat w wypadku samochodowym. Do tej pory nie ustalono, co było przyczyną tragedii. Podejrzewa się, że mogła być ona związana z samobójczymi skłonnościami aktora, spowodowanymi brakiem zrozumienia, osamotnieniem, zagubieniem oraz presją sławy — bycia bożyszczem. Po śmierci Dean stał się ikoną buntu i nonkonformistycznego podejścia do życia. Jeżeli uczniów zainteresuje, z socjologicznego i kulturowego punktu widzenia, tematyka wczesnej śmierci gwiazd, można omówić z nimi także zjawisko Klubu 27 zwanego też niekiedy *Forever 27 Club*².

---

¹ Choć słowa „Żyj szybko, umrzyj młodo i zostaw atrakcyjne zwłoki” przypisuje się Jamesowi Deanowi (zresztą taki tytuł nosi biografia aktora: *Live Fast, Die Young: Remembering the Short Life of James Dean* autorstwa Johna Gilmore’a), prawdopodobnie zostały zainspirowane powieścią *Knock on Any Door* Willarda Motleya oraz filmem pod tym samym tytułem z Humphreym Bogartem i Johnem Derekiem w reż. Nicholasa Raya (1949 r.).

² Klub 27 to termin w kulturze popularnej, określający znakomitych muzyków, którzy odeszli w wieku 27 lat, pozostając młodymi na zawsze, a jednocześnie dodatkowo „wzmacniając” swoją pozycję na rynku popkultury. Należą do nich m.in. Jimie Hendrix, Janis Joplin, Kurt Cobain, Jim Morrison, Amy Winehouse. Warto zwrócić uwagę, że śmierć młodego człowieka, szczególnie uzdolnionego, zazwyczaj wywołuje nie tylko poruszenie, ale także automatycznie tworzy jego legendę. W ten sposób wszyscy członkowie Klubu 27 weszli niejako w sferę mitu i stali się „nieśmiertelni” dla kolejnych pokoleń.

3. Po zapoznaniu uczniów z krótką notką biograficzną, prowadzący zadaje im pytania:
- Jak rozumiecie słowa Jamesa Deana zawarte w motcie lekcji?
  - Czym była śmierć dla Jamesa Deana?
  - Dlaczego uważał, że lepiej jest umrzeć pięknym i młodym?
  - Co dała mu śmierć w młodym wieku?
  - Uwzględniając wątki biograficzne, ustal, w jaki sposób śmierć aktora zapewniła mu swoistą „nieśmiertelność”?

Warto pozwolić tu uczniom na swobodę interpretacji i nawiązania do współczesności (subkultur młodzieżowych, powracającego nietzscheizmu, kreacji wizerunku własnego i innych). Jeden z uczniów notuje wnioski z pogadanki na tablicy w formie mapy myśli. Uczniowie powinni dojść do wniosku, że śmierć w młodym wieku, paradoksalnie, zapewnia „nieśmiertelność”. Dotyczy to i Urszulki, i Jamesa Deana, i członków Klubu 27. W śmierci młodego człowieka jest bowiem coś niesprawiedliwego, sprzecznego z naturą. Co więcej, jeśli jest to uzdolniony artysta, rozpacz fanów i żal, że kolejne dzieła nie powstaną, narasta.

4. Nauczyciel otwiera dyskusję: Czym są media społecznościowe dla współczesnego człowieka? Można skupić się tylko na najpopularniejszym z nich — Facebooku. Aby ułatwić uczniom odpowiedzi, można pozwolić im wyjąć smartfony i zainspirować się tym, co widzą w swoich aplikacjach. Warto, aby nie tylko wymieniali, jakie czynności za pośrednictwem serwisu wykonują oni i ich znajomi, ale także od razu starali się wyjaśniać, czemu to działanie służy. Po wyczerpaniu tematu nauczyciel rozwija problem w toku pogadanki heurystycznej, zwracając uwagę na różne wątki związane z życiem, śmiercią i nieśmiertelnością w mediach społecznościowych. Warto wspierać się pytaniami pomocniczymi:

- Co dzieje się z facebookowym profilem użytkownika po jego śmierci?
- Czy mamy świadomość, że to, co zamieszczamy, będzie reprezentowało nas nadal po naszej śmierci?
- Czy pamiętamy o tym, zamieszczając każdy post, zdjęcie, dając lajka, komentując lub odpowiadając na komentarz?
- Czy nasze zachowanie w mediach społecznościowych byłoby inne, gdybyśmy o tym na co dzień pamiętali?
- Czy tak jak można „zaprojektować” własne „przejsie na drugą stronę”, można analogicznie zaplanować odejście w mediach społecznościowych?

Uczniowie dość szybko powinni dojść do przekonania, że internet zapewnia pewien rodzaj nieśmiertelności, że wszystko, co tam opublikujemy, zostanie na zawsze.

5. Aby otworzyć uczniów na kolejne wnioski, prowadzący zajęcia wyświetla krótki

film *Forever Young* w reż. Robina Lipo (12"43'), dostępny w serwisie Ninateka³. Tuż po projekcji nauczyciel rozwiesza w przestrzeni klasy arkusze szarego papieru z zapisanymi poniższymi pytaniami. Każdy z uczniów wybiera jeden arkusz, podchodzi do niego i udziela pisemnej odpowiedzi. Uwaga: Uczeń, jeżeli zmieści się w wyznaczonym czasie, może podejść do dwóch lub więcej arkuszy.

- Czym różni się pamięć bliskich okazywana podczas wizyty na cmentarzu od pamięci „cyfrowej” okazywanej przez gości naszego pośmiertnego profilu?
- Co czujesz, myśląc o tym, że cyfrowy spadkobierca może kreować twój wizerunek wbrew twojej woli/ nie uwzględniając koncepcji, jaką miałeś za życia?
- Czy profil na Facebooku daje nam nieśmiertelność, która niegdyś dostępna była tylko dla gwiazd, idoli i bożyszczy?
- W jaki sposób można ustanowić cyfrowego spadkobiercę, który będzie dbał o naszą pamięć w mediach społecznościowych?

Po zakończonym ćwiczeniu nauczyciel lub wybrane osoby odczytują odpowiedzi, komentują, dyskutują na temat zjawiska nieśmiertelności w mediach społecznościowych. 6. W kolejnym etapie zajęć nauczyciel rozdaje uczniom wydruki artykułu *Nieobecność. O designie funeralnym* Katarzyny Andrzejczyk-Briks⁴ i prosi o przeczytanie tekstu. Artykuł porusza zagadnienie dostępnej dziś możliwości zaplanowania własnego „przejścia na drugą stronę”. Żałoba i forma ceremonii stają się projektowalne tak, aby każdy mógł odejść we własnym stylu. Prosi uczniów o przedstawienie własnych refleksji dotyczących zmian w podejściu do rytuału żałoby, uczestnictwa w ceremonii pogrzebowej. Jako że temat jest dość trudny, może odbyć się to w formie anonimowych odpowiedzi. Wszyscy uczniowie zapisują swoją refleksję na małych kartkach. Następnie zostają one wrzucone do „kapelusza” (pudełka itp.), wylosowane przez prowadzącego i odczytane.

7. Na zakończenie zajęć nauczyciel pokazuje ponownie ostatnią scenę filmu *Forever Young*, w której widzimy hologram uśmiechającego się i mrugającego Lukasa. Jako widzowie wiemy, że powstał on już po śmierci mężczyzny. Prowadzący prosi o określenie emocji, jakie towarzyszyły uczniom podczas oglądania tej sceny. Zbiera od uczniów informacje, co wiedzą o żałobie? Ile trwa? Kiedy się zaczyna? Kiedy kończy? Jakie są jej etapy? itp. Następnie powraca do zjawiska projektowania własnej żałoby, o którym pisze Andrzejczyk-Briks. Prosi o ich porównanie. W toku pogadanki heurystycznej dochodzi do pytania zamykającego zajęcia: Czy możliwe jest przeżycie żałoby, kiedy

³ <https://ninateka.pl/film/robin-lipo-forever-young-in-out-2012>

⁴ Artykuł ukazał się w „Magazynie Starego Browaru BR&” (nr 36), dostępny jest na: <https://www.swps.pl/strefa-designu/blog/537-domestic/19910-nieobecnosc>

w mediach społecznościowych wciąż pojawiają się nowe komentarze na temat zmarłego, kondolencje i wspomnienia? Czy sprzyja to gojeniu się ran i wyciszaniu emocji? W końcu: Jak cyfrowe życie po fizycznej śmierci wpływa na bliskich zmarłego oraz pamięć o nim?

PRACA DOMOWA

Zastanów się, czym dla współczesnego człowieka jest nieśmiertelność i w jaki sposób może ją sobie lub komuś innemu symbolicznie zapewnić. Na podstawie własnych przemyśleń oraz znanych ci tekstów kultury postaraj się stworzyć wypowiedź argumentacyjną nt.: *Nie wszystkim umrę*. Symboliczne epitafium czy zapowiedź nieśmiertelności?

ZAŁĄCZNIK NR 1

Created by Liane Kirschner
from Noun Project